

strop so strmele oči, ki so bile takrat še jasne in široko odprte, še neskaljene od spoznanja. Njih čisti pogled je še tam, svetel in neomadeževan kakor blagoslovljena svetinja. Besede šepetajo, že govore naglas, joka, o in vriskajo; vzdihne slišim, pod odejo pritajene, obraz vidim in na njem smeh. ljaj, še rosen od komaj posušenih solz. Mladost je sloka in bela vstala od smrti, ovenčana z glorio dolgih in strašnih dni, ki jim je bila mati.

Mlad študent je romal po svetu, od postaje do postaje. Malokatera teh postaj je bila vesela, malo je bilo solnca, še manj prijaznosti, ljubezni skoraj nič. Ali te mračne, zatohle izbe, vse polne strupa in trohnobe, kletev in solza, živé v spominu kakor sami blagoslovljeni hrami čiste radosti, prešernih sanj in brezkončnega upanja. Če bi bile te stene oškropljene z gnusom in trpljenjem od vrha do tal, napisal sem bil nanje, kar je bilo najbolj skritega, najlepšega, najzvestejšega v mojem srcu; in to je ostalo. Kletev odnese veter, solza se posuši na trepalnicah; žlahtna beseda, izgovorjena šepetaje, ostane večno. Grem po ulici, pa se mi zazdi, da me je poklical, povabil iz temne veže prijateljski glas. »Kaj si že čisto pozabil name? Stopi na prag, pozdravi z besedo vsaj!« Kos življenja je shranjen tam, bo shranjen na vekomaj; kdorkoli bo tam spal, se bo vzdramil ponoči ter bo slišal besede, ki jih bo razumelo njegovo srce.

Tebi, moja dunajska izba, med vsemi najlepši pozdrav! Vsaka rdeča roža na stenah, na stropu je kakor vroča misel, nikoli in nikomur povedana. Že so bile moje oči na stečaj odprte, zamaknjene so gledale v strahoto, ki ji pravijo človeško živ-

ljenje; že je bilo srce omadeževano in ranjeno, je pilo iz keliha, ki pravijo, da je posoda ljubezni; že je bila duša okusila bolestno slast ponosa, opojni greh častihlepnosti, grenkobo razočaranja. Za fantómi so se lovile sanje, same fantóm; do zvezd in preko njih so letele misli na slabotnih perotih; in so padale utrujene v potrtost in obup. Kdo je takrat štel moje korake, kdo je videl moje skrčene pesti, moje solze? Kdo je gledal moj od bolečine in srda spačeni obraz, kdo poslušal, sladke in strašne, pobožno proseče in bogokletne besede, kakor jih srce govori le takrat, kadar občuti, da je zaklenjeno samo vase? In kdo je bil priča najvišji radosti in najčistejši ljubezni, vseobsežni, toliki, da bi jo bilo pred svetom sram? — Še enkrat bi te rad videl, ti ljuba prijateljica moja, z enim samim pogledom bi te še rad pobožal! Kadar se spomnim nate, vem, da jasnejše zasijejo tvoje stene, da se narahlo zganejo rdeče rože. Miza, kjer sem pisal, še diši po čaju in po cigaretah; kdor sedi za njo, vzdigne glavo, poslušaj, zastrmi zamišljen v najtišje globočine svoje duše. »Tukaj je živel človek!« In brat neznanec pozdravi tiho brata neznanca...

Moje izbe niso bile domovi, postaje so bile. Dom je popotniku samo eden. Nanj mislim zdaj, ko se truden in do kraja udan poslavljam od poslednje postaje. Srce občuti na svojem nezmotljivem dnu, da je poslednja. Pozno je pod noč, težko, da bi bile duri še kje odprte. Veselo pozdravljena, hvaležno blagoslovljena, zadnja prijateljica! Dolgo in težko bom spal, hudo bom sanjal; toda spal bom domá. —

Krivica.¹

† Ivan Cankar.

Ob šestih zvečer se je vračal Martin Sobotka od dela; v soboto je bilo, natanko prvega v mesecu novembru. Zgodaj se je bilo zmračilo, gost in vlažen je bil mrak in Sobotka je bil že vesel svetle izbe in gorke večerje.

Ugledal je na ulici temno gručo ljudi. Stali so pred visoko sivo hišo, pred eno izmed tistih neprijaznih hiš, v katerih stanujejo v tesni, dušljivi gneči jetični delavci; vsa okna so bila odprta in

kakor iz oken jetnišnice so gledale na ulico črne glave.

Spodaj, pred vratmi, je ležalo na kupu razbito pohištvo; nekaj so bili pometali skozi okno, drugo zavalili preko stopnjic; veliko ni bilo treba razbijati, pohištvo je bilo staro in siromašno, iz blazin je štrlela gnila slama, rjuhe so bile zakrpane.

Med vratmi je stal zelo debel človek, podobno oblečen, v lica rdeč in tolst. Pred njim je klečala ženska, strahotno suha, v cunjé oblečena; troje otrok je stalo tam, beraških in bledikastih, vsi trije so jokali naglas.

¹ Izšlo v hrvaškem prevodu v »Hrvatskem Dnevniku« v Sarajevu v božični številki 24. decembra 1908, št. 92. — »Krivica«, kakor jo je priobčil »Ljublj. Zvon« 1909, str. 4—8, je popolnoma predelana. Op. ur.

»Samo še štirinajst dni! Samo še štirinajst dni!« je prosila ženska.

»Nobene ure več!« je odgovoril debeli človek ves miren in zadovoljen.

Sobotka je stopil poleg.

»Kaj pa se je pripetilo?« je vprašal soseda.

»Kaj bi se pripetilo? Kar se pripeti stokrat na mesec. Stanovanja ni plačala, pa jo je pogнал na ulico. V novembru. In jetična je; tudi otroci, zdi se mi, so jetični.«

Sobotko je spreletel mraz.

»To je živalsko!« je vzkliknil.

»Seveda je živalsko!« je pokimal sosed.

»Samo teden dni!« je prosila ženska.

»Nobene ure več!« je odgovoril debeli človek in je bil svetál in zadovoljen.

»Živall!« je zakričal Sobotka.

»Kaj pa to tebe briga, ti ničevnost?« se je razsrdil debeli človek. »Pojdi po svojih potih, jetika beraška!«

Res je bil Sobotka jetičen in res je bil beraški, toda kri mu je bušila v lica.

»Zdaj bi pa rad vedel, kdo je jetičen in beraški!« je vzkliknil ter se priril skozi gručo tik do vrat.

»Vprašam te zdaj, ti sod natlačeni: kóga pa si mislil, ko si rekel jetika beraška?«

Debeli človek se je za korak umaknil, Sobotka pa se je okrenil do ljudi.

»Kaj stojite tukaj in gledate, ko ta sod natlačeni suje poštene ljudi v noč in mraz?«

In v tistem hipu je vzdignil pest in je udaril z vso močjo debelemu človeku v obraz. Komaj je to storil, so se vzdignile vse pesti in nenadoma je ležal debeli človek na tleh, posvalkan in raztrgan, s krvjó oblit...

Tako se je zgodilo v soboto, ob šestih zvečer, natanko prvega v mesecu novembru.

Drugo jutro so prišli možjé, uklenili so Martina Sobotko in so ga gnali in so ga obsodili v ječo za mesec dni. In tako se je tudi zgodilo, da je izgubil Martin Sobotka službo in dom in da je stradal z ženo in s tremi otroci, ki mu jih je bil Bog dodelil...

Pred božičem, ko je zunaj naletaval droben snég, sem stopil v krčmo. V krčmi je sedel Martin Sobotka, suh in bled, obraz teman, čemeren, oči v globokih jamah; obleko je imel še vso premočeno, najbrž se je bil klatil po ulicah od jutra do noči.

»Kaj ti tukaj, Sobotka?« sem ga pozdravil.

»Jaz tukaj! — Tam za mostom sem ustavil spodobnega človeka in sem mu rekel: Gospod,

lačen sem in tako dalje, dajte mi krono! — In človek je bil najbrž blazen in mi je res dal tisto krono. Zdaj sem tukaj; kadar zapijem, kar imam, pojdem in se obesim.«

Tako mirno je govoril in tako mirno je gledal, da sem vedel v svojem srcu: kadar zapije, kar ima, pojde in se obesi...

»Kako se ti godí, Sobotka, da so tako žalostne tvoje misli?«

»Tako se mi godi, kakor vsem tistim ljudem, ki nosijo vrv v suknji... Glej, treba je samo, da se človek enkrat spotakne in da nikoli več ne stoji pokonci. Takrat sem pretepel tistega debelega človeka, ki je bil pogнал na ulico jetično žensko. Nocoj se bo zgodilo, kakor se je zgodilo tisti večer. Mojo ženo in moje otroke bodo pognali na ulico in nikogar ni, da bi tepel Pilatuža. Jaz sedim v krčmi in pijem. Jokali bodo, morda bo tudi klečala pred njim... v snegu klečala pred njim, gospod, prijatelj moj... In nikogar ne bo tam, jaz sedim v krčmi in pijem...«

Prijel je kozarec z dolgo, koščeno, tresočo roko in ga je izpraznil na dušek; progasta rdečica se je prikazala na suhih licih.

»Kam pojde zdaj, gospod, ko je že noč in mraz in sneg? Kamorkoli, kamor ji ukaže božja roka; ne tebe ne briga, gospod, ne mene!... Vodé zdaj niso visoke, lahko bodo spali pod mostom... Bog z njimi, tudi jaz bom spal... dolgo spanje!«

Nenadoma se je čudno nasmehnil, kakor otrok, in mi je pogledal naravnost v obraz.

»Ampak, gospod, nekaj malega je zraven, nekaj čisto otroškega... nekaj takega, gospod, kar ni prav in kar me žali... do srca žali, bolj kakor vsa nadloga in nesreča. Če bi tega ne bilo, bi morda vendarle stopil malo tja in pretepel Pilatuža, zato da bi si olajšal vest...«

Pogledal sem ga začuden.

»Prijatelj, gospod, kaj ni čez teden dni sveti večer?... Kaj je meni sveti večer?... Ampak to je: ob vsakem drugem dnevu v letu, ob vsaki drugi noči bi lahko spal pod mostom in bi se ne pritoževal prehudó... samo ne na sveti večer... Kjé pa boš pod mostom svečo prižgal, kje boš napravil jaslice, kam boš postavil smrekov vršiček? To je!... Tisti natlačeni sod je pogнал jetično žensko na cesto, toda bilo je v novembru... res je bila že zima in res je bila že noč... toda bilo je šele v novembru. V novembru bi spal pod mostom, ali na polju, ali za plotom... tudi žena bi morda ne jokala preveč in otroci bi se celó kratkočasili... samo ne v decembru, gospod, samo ne na sveti večer... to ni pravica!«

Umolknil je nenadoma, pogledal me je nekako preplašeno, kakor da ga je sram odkritosrčnih besed. Vzel je časopis, ki je visel na steni, in je napol okrenil obraz. Tudi jaz nisem več gledal nanj in sem večerjal...

Ko sem vzdignil glavo, sem videl njegove plameneče oči in sem bil ves osupel. Njegova lica so bila zardela in vroča, čudno pomladil se mu je bil obraz in je razodeval uporno moč.

»Kaj se je zgodilo, Martin Sobotka?«

Pokazal je s prstom na časopis.

»Povej, gospod, po pravici, kakor pred Bogom: ali je resnica, ali je laž, kar pišejo tukaj?«

Bral sem:

Dežela je na svetu, kjer bijejo otroka in gonijo v ječo očeta in mater, ker se je otrok pogovarjal z Bogom v sladkem materinem jeziku...

Martin Sobotka je strmel name.

»Ali je resnica, ali je laž?«

»Resnica je!« sem odgovoril in sem povetil glavo.

Bral sem dalje:

Dežela je na svetu, kjer si grešnik in hudo-delec, če govoriš jezik, ki ga je govorila tvoja mati. Reci svojemu sosedu: brani se tistih, ki ti strežejo po vesti in poštenju; brani se jih, ki ti ponujajo čast in denar, da jim prodaš materino besedo; tudi tistih se brani, ki zapeljujejo tvoje otroke in tvojo ženo in tvoje bližnje, da bi se izneverili svojemu imenu, svojemu rodu in svoji govorici. In še nadalje reci svojemu sosedu: vsak človek je tvoj brat in vsak človek ima tisto pravico kakor ti; ni ga, ki bi bil višji od tebe, in ni ga, ki bi bil nižji; kar ti je dal Bog, ti človek ne more vzeti; besednike, ki bodo na očitnem mestu tirjali tvojo pravico, si izberi sam po svobodni volji in misli; ne padaj na kolena pred človekom, ki bije v obraz tebi, tvoji pravici in tvojemu Bogu; in kadar ti udari v lice, udari še ti! — To reci svojemu sosedu in prišli bodo možje in te bodo gnali in te bodo obsodili v dolgo ječo...

»Ali je resnica, ali je laž?« je vzkliknil Sobotka.

»Resnica je!« sem odgovoril in si nisem upal pogledati v njegove oči.

Bral sem dalje:¹

Dežela je na svetu, kjer nimaš tiste pravice,

ki ti jo je bila dala mati; ko te je rodila; od svojega dela, od svojega polja, s svojim tolarjem, ki se krvav pot pozná na njem, rediš gospóda; in gospod je tvoj gospodar, po njegovi besedi moraš živeti in po njegovem ukazu; in če se okreneš, kakor mu ni po volji, te sune v ječo. Zdaj pa se vzdigni, zdaj reci: svobode zahtevam, tiste svobode, ki mi jo je bila dala mati, ko me je rodila; ti, ki praviš, da si moj gospodar in ki me goniš v ječo, ti nisi moj pravični gospodar, ne pred Bogom in ne pred ljudmi; nisem te volil, nisem te izbral, da bi delal pisma, postave in pravice meni in mojim sosedom; svoboden hočem biti, jaz sam hočem biti svoj gospodar! — Komaj si se vzdignil, komaj si tako govoril, pride črn gospod in ti pokaže pismo: Ueber Befehl der Regierung... Ti gledaš in strmiš in spoznaš nenadoma, da te gonijo iz te lepe dežele, da ne smeš nikoli več gledati teh temnih gorá, ki si jih tako ljubil, nikoli več tega zelenega polja, da nikoli več ne smeš gledati v obraz človeku, prijatelju... Nikoli več, nikoli več, zato ker si preveč ljubil te temne goré, to zeleno polje, preveč ljubil svoje brate, prijatelje... Béži, skrij se, obupaj kakor Ahasver! —

»Ali je resnica, ali je laž?«

»Resnica je!«

Široko odprte, plameneče so bile njegove oči in ves osupel mi je strmel v obraz.

»To da je resnica, to da ni laž? Povej mi, gospod: kaj je mogoče, da gonijo v ječo človeka zato, ker ljubi svojega bližnjega? Kaj je torej mogoče, da gonijo v ječo Krista samega? Kaj je mogoče, da bijejo človeka, ki je vstal izza gorke peči, izza pogrnjene mize in je oznanil sosedom svobodo, evangelij, hčer božjo?«

»Tako je!« sem odgovoril.

Martin Sobotka je vstal in je oblekel suknjo. Ves mlad in gorak je bil njegov obraz.

»Zdaj moram hiteti, gospod, zelo hiteti, da pretepem tistega Pilatuža... Zdaj, gospod, je stvar čisto drugačna... Saj ne bodo spali pod mostom, ne na polju, ne za plotom... ne bo jokala žena moja, ne bo klečala... Mlad sem zdaj, gospod, in močan!«

Šel je.

Jaz pa sem spoznal in vsega me je presunilo: krivica, storjena bližnjiku, storjena narodu in vsemu človeštvu, žge v srcu hujše, nego krivica, storjena telesu. Kdor je ranjen in ugleda velike rane na telesu človeštva, je ozdravljen. —

¹ Sledeči odstavek do »Ali je resnica...?« je bil v »Hrvatskem Dnevniku« cel zaplenjen. Op. ur.